

LUKÁCS LÁSZLÓ

Egyházunk a forrongó világban

Keresztény Akadémia Prágában

Az 1989 novemberében lezajlott csehszlovák változások után két hónappal megalakult az első szabad keresztény kulturális központ, Keresztény Akadémia névvel. Vezetője az ismert cseh teológus és emberjogi harcos, Josef Zverina lett, akit a Károly egyetem ujjaalakult teológiai fakultásán tiszteletbeli dékánna is választottak. Az Akadémiát erősen támogatta Frantisek Tomasek bíboros, de elismerte az állam is. Tagjainak száma hamarosan meghaladta az ötszázat.

Zverina professzor váratlan halála után, 1990 végén összeültek az Akadémia vezetőségi tagjai és tisztségviselői, és Dr. Tomas Halikot választották meg elnöknek. Dr. Halik 1948-ban született, eredetileg szociológiát és pszichológiát tanult, 1978-ban titokban szentelték pappá. 1990 februárja óta egyetemi lelkészként működik Prágában, a Katolikus Teológiai Fakultáson az egyház szociális tanításáról tart előadásokat, titkára a cseh püspöki karnak.

Az Akadémia alelnöke a híres zeneszerző, Petr Eben lett. A vezetőségben még olyan ismert személyiségeket találunk, mint a Károly-egyetem rektorát, Radim Paloust, az Eichstätti Katolikus egyetem elnökét, Nikolaus Lobkowiczot, Zverina régi harcostársát és barátját, a teológus Oto Madr-t.

Thomas Haliktól érdeklődtem, milyen hagyományokra támaszkodik az Akadémia. Ezt válaszolta: „Nem kívánjuk egyszerűen ott folytatni, ahol 1948-ben az intézmény élete abbamaradt. Az Akadémia megalapítását elsősorban a fiatal értelmiségiek sürgették, s tervükhöz megnyerték számos kiváló személyiség támogatását az idősebb nemzedékből. A fiatalok valami újat szeretnének, nem érik be a háború előtti egyetemesi folytatásával, s ennek a radikalizmusnak sok előnyét látom.”

A háború előtt egész sor oktatási és kulturális intézmény működött, főleg szerzetesek, ferencesek, domonkosok és jezsuiták irányításával. A kommunisták ezeket az intézményeket likvidálták. A háború alatt és után Szlovákiában működött a jezsuita Kolakovic páter — az általa fölnevelt fiatalok később a katolikus földalatti mozgalom, majd 1968-ban a prágai tavasz idején a zsinati megújulás kulcsfigurái lettek. Az Akadémia idősebb tagjai jól emlékeznek azokra az előadásokra, amelyeket a katolikus értelmiségiek és papok az internálótáborokban és katonai büntetőosztagokban tartottak.

Mi, fiatalabbak, a prágai evangélikus fakultáson tartott ökumenikus szemináriumokon neveiüdtünk. Hatott ránk a Milan Machovec professzor által vezetett

marxista-katolikus párbeszéd a hatvanas évek végén, s az „Élő teológia” című nyilvános szeminárium. Belénk ivódott a zsinat ökumenikus szelleme, és lehetőségünk nyílt arra, hogy a korabeli teológia olyan személyiségeivel megismerkedjünk, mint Karl Rahner, Johann Baptist Metz, Walter Kasper.

Az ország 1968-as megszállását követő „normalizálódás” a hívők üldözésének újabb szakaszát indította el. Ebben az időben alakult ki a „párhuzamos kultúra”, az úgynevezett „repülő egyetem” intézménye. Szamizdat kiadványok és könyvek jelentek meg, titokban tartottunk előadásokat, lelkigyakorlatokat, rendeztünk színi előadásokat, lakásokon gyűltünk össze szentmisére.

Ebben a környezetben élt a földalatti egyház, és itt találkozott a politikai ellenzék tagjaival is, itt növekedtek föl a mai Csehszlovákia politikai és kulturális életének vezető egyéniségei. Éppen ezek a kapcsolatok óvták meg a katolikusokat attól, hogy szektává zsugorodjanak — a gettómentális távol állt tőlük. Itt alakultak baráti kapcsolatok például Vaclav Havellal is, s itt jött létre az, amit II. János Pál pápa a cseh egyház értékes aranytartalékának nevezett: a szolidaritás mindazokkal, akik az igazságot keresik és a szabadságra törekcszenek. Ekkor gyógyult be az a történelmi seb, amelyet a katolicizmus és a cseh nemzeti gondolkodás közti fájdalmas feszültség okozott.

A Keresztény Akadémia ma arra törekszik, hogy az üldöztetés alatt kifejldött értékeket a megváltozott körülmények között, a kialakuló pluralista társadalomban is őrizze és fejlessze. Nyitottnak kell lennünk minden mai szellemi áramlatra. Miközben megőrizzük azonosságunkat, képesnek kell lennünk arra, hogy meghallgassunk és megértsünk másokat. A vértanúk öröksége alázatra int bennünket, s nem tehet elbizakodottá.

Melyek az Akadémia fő célkitűzései és feladatai?

Halik legfontosabbnak a kutatómunkát, az előadásokat és a publikációkat tartja. Két folyóiratot adnak ki, a Souvislosti (összefüggések) kulturális lap, az Universum pedig a hit és a tudomány közti párbeszédet szolgálja.

Különböző szakosztályaik vannak: teológia, filozófia, történelem, művészettörténet, pszichológia, szociológia, természettudományok, színház, stb. Működésükben követik a cseh egyház tízéves megújulási programját. Ebben az évben például különösen sokat foglalkoznak a házassággal és a családdal. Tematikus előadássorozataik közül néhány cím: Kereszténység és kultúra, Az ember és a vallás (bevezetés a fundamentális teológiába), Miben hiszünk? (bevezetés a dogmatikába), Kereszténység és politika, A cseh és a szlovák irodalom kényes kérdései. A pártpolitikától tudatosan távol tartják magukat, minden katolikus, bármilyen párthoz tartozik is, otthon érezheti magát náluk.

Tudatosan ápolják a nyitottság és a párbeszéd szellemét, mind a többi keresztények illetve az izraeliták irányában, mind a német és szlovák kapcsolatokban. Szoros szálak fűzik őket a hasonló keresztény akadémiákhoz Kassán, Brünnben, Olmützben és Kromerizben. Arra törekszenek, hogy a keresztény testvériség jegyében csökkentsék a nemzeti és nemzetiségi feszültségeket.

Fontos feladatuk a nyugati keresztény világgal való párbeszéd megkezdése is (illetve folytatása, hiszen már a földalatti egyházat is számos nyugati teológus kereste föl turistaként). Halik véleménye szerint nemcsak nekik van tanulnivalójuk a Nyugattól, hanem a nyugatiaknak is az eddig üldözött közép- és kelet-európai egyházaktól. II. János Pál pápa találóan mondotta a prágai katedrálisban, hogy a hallgató egyházak hallgatása nem az álom vagy a halál csöndje volt, hanem egy új élet születésének kezdete.

KENYERES ZOLTÁN

Rendezetlen könyvespolc

(Szépirodalmi Könyvkiadó — 1991)

II. rész

Regények

Szathmári Sándor: *Hiába*

Mátyás B. Ferenc: *Léggömbvadászat*

Békés Pál: *Érzékeny utazások Közép-Európán át*

Szathmári Sándor antikommunista utópikus regénye a könyvhét egyik szenzációja lett. Szathmári Sándor irodalmunk rejtélyes alakjai közé tartozik, lényegében amatőr író volt, a MÁVAG mezőgazdasági géprajzolójaként kereste kenyerét mérnöki oklevéllel. Az irodalomban 1941-ben tűnt fel, amikor megjelent újkori gulliveriádája, a *Gulliver utazása Kazohiniában*, mely a háború után *Utazás kazohiniában* címen került újabb kiadásra, majd az utóbbi évtizedekben a *Kazohinia* címet kapta. Ahogy rövidült a regény címe, úgy lehetett egyre többet megtudni a különös szerzőről, elsősorban Keresztury Dezső jóvoltából. Tófalvi Éva gondos filológiai munkával készített utószava azonban minden megelőzőnél bőségesebb tájékoztatást ad életéről, pályájáról és egész munkásságáról.

A most kiadásra került regénye egy trilógia első része és 1932-ben íródott. Maró szatíra és ijesztő látomás, egy elképzelt magyarországi szovjet-kommunista rendszer idején játszódik. Mai hatását még csak fokozza, hogy az olvasó oldalról oldalra egybe tudja vetni a regény utópikus, jövőbeli világát közelmúltunk valódi valóságával. Az egyezések és különbségek a képzelet és emlékezés bizarr humorú játékterét alakítják ki. Egy regénybeli jövő idő, mely a történelemben elmúlttá vált: egyedülálló élményben részesíti olvasóját. Egyedülálló élményben, de mégsem igazi irodalmi élményben. Amikor a *Kazohinia* első kiadása megjelent, Kolozsvári Grand-

pierre Emil azt írta a Nyugatban, hogy jobb az elgondolása, mint a megírása. Ez sajnos még inkább elmondható erről a regényről: szellemessége, okos éleslátása, képzelete a legjobbak közé emeli, de nyelve, szerkesztése, stílusa magán viseli az irodalom körein kívül élő amatőr kísérletezés bélyegét.

A látomás szándéka, a politikai kritika természete persze így is elgondolkoztató. Vajon mi mozdította tizenhat évvel Orwell előtt ebbe az irányba? Az *Ural trósz*, a *Testamentum*, a *Csokoládé* és a hozzájuk hasonló könyvek indították el képzeletét, melyek bőven termettek a huszas-harmincas években? A napi sajtó hírei? Bármilyen furcsán hangzik, a jövőt általában a történelmi regény fogalmazza meg képzeletnek terében. Az utópia viszont legkevésbé éppen az elképzelt jövőről szól, sokkal inkább a jelenről beszél. A pozitív utópiák azt vetítik ki a távoli jövőbe, ami jelenjükből fájdalmasan hiányzik, s a projekció révén hívják fel a figyelmet arra, amit a jelenben vagy a közeli jövőben meg kellene teremteni. A negatív utópiák — s a *Hiába* ezek közé tartozik — a jelenbeli aggályok és félelmek laterna magicái szoktak lenni. Mi volt az a jelen, ami erre a furcsa regényre készítette ezt az egyszerre dilettáns és egyszerre zseniális író? Gömbös Gyula miniszterelnöki kinevezésének évében miért egy kommunista totális állam ördögét festette a falra? Vagy csak a történelem túrkörjátékában fogjuk fel nehezebben igazi üzenetét?

Mátyás B. Ferenc *Léggömbvadászata* fél-évszázaddal később, 1984-ben keletkezett Kolozsvárott, s a totális államnak a hétköznapi életben megjelenő már nem elképzelt, hanem átélt valóságát mutatja be.

Színes, vidám, léggömbös majális képsorával kezdődik, s egy akasztott ember dermesztő képével fejeződik be. Arról szól, mi volt a népünnepély mélyén, milyen volt igazában ez az élet, amit itt Közép-Kelet-Európában mindnyájan átélünk. „Gróza Péter egy a néppel” — kiáltják a gyerekek az utcán. Ebből és még néhány mondatból, kifejezésből, elnevezésből következtethetünk arra, hogy nem Magyarországon játszódik a cselekmény, hanem Romániában. De játszódhatna itt is, vagy Csehszlovákiában, Lengyelországban s bármelyik úgynevezett szocialista országban. A közös sorsot beszéli el, azt a kelet-európai „általános emberit”, ami nem tanulság nélkül való e szomorú és szerencsétlen térség határain túl sem.

Megszoktuk már, hogy az erdélyi irodalom (s Mátyás B. Ferenc regényének írásakor még Erdélyben élt, azóta települt át Magyarországra) a kisebbségi gondokat panaszolja el, amennyire lehet nyílt szóval s ha nem lehet, allegorikus formában, ezópusi nyelven. Az erdélyi irodalom azonban kezdettől, a huszas évek elejétől sokkal több ennél, s noha szűkebb közösségi feladatait nem feledi, ugyanolyan európai látóhatárú irodalom, mint a magyarországi. Erre figyelmezteti a sablonokra hajlamos hazai kritikát ez a bravúros technikával, nagyszerű humorral, kiváló nyelvi leleményekkel megírt regény.

Mint már a címe is beszédesen jelzi, hasonló látóhatár tárul fel Békés Pál *Érzékeny utazások Közép-Európán át* című regényében is. Egy Prágába, onnan Drezdába, onnan pedig Weimarba vezető utazás történetét meséli el. Anekdotikus epizódok füzéréből áll: az elbeszélő már a vonatkocsiban kalandokba keveredik szép lányokkal, Prága ódon hangulatú utcáin összetalálkozik a Gólemmel, Németországban megismerkedik a hamelni patkányfogó ördögi pikulásával, stb. A történetnek egy erre mintegy merőleges dimenziójában feltárul a narrátor addigi élettörténete. Van azonban egy harmadik, ezeknél nem kevésbé fontos dimenziója is a regénynek: ennek főszereplője pedig Sterne remekműve, a *Sentimental Journey*. Ebből a belső irodalmi szempontból rájátszások remek

sorozata az egész könyv, narrációs és stílushangulati rájátszás Sterne regényére, de még nyelvi rájátszás is Kazinczy immár klasszikus első fordítására. E három réteg — az útirajz, a visszaemlékezéses élettörténet és az irodalmi montázs — érzékelhető különvalóságát megőrizve olvad bele a regény egészébe. Békés Pál ezt a csöppet sem könnyű írói feladatot hibátlan szerkesztési, narrációs és nyelvi technikával oldja meg.

Utolsó mondata után egy évszám olvasható: 1987. Amikor négy évvel ezelőtt kigondolta és megírta ezt az útirajzot, akkor még állt az a Közép-Európa, Kelet-Európa, melyben játszódik. Mire megjelent addigra összeomlott és megszűnt. Ez a könyv mégsem vesztette érvényét, mert mélyebbet és általánosabbat fejez ki, mint amire a társadalmi-politikai kritika képes lenne. Humorral és derűvel a lélek és szellem fölényét mutatja be a körülmények hatalma fölött.

Novellák

Mészöly Miklós: *Ballada az úrfiról és a mosónő lányáról*

Albert Gábor: *Sárkány és oktaéder*

Feleséggyilkosság 1952-ben, kivégzés, politikai megtorlás 1956 után, ingyenkonyha ma. A történelem szele, sőt vihara át-átfúj Mészöly Miklós új kötetének elbeszélésein. Mégsem a történelemről szólnak ezek a novellák és elég nehezen megnevezhető műfajú írások, hanem inkább a történelem ellenében árulnak el olyan titkokat a világról és az emberi életről, amilyen titkoknak mindig csak az igazán nagy írók vannak birtokában. Egy fiatal nő lassan hátradől egy domboldalban kiterített pléden, egy kéz ujjai finom mozdulattal felnyitnak egy púderosdobozt, burjános árokban bórósodik a pocsolayvíz. Ilyen és ezekhez hasonló apró megfigyelések alkotják a kötet írásainak alapprétegeit: a különféle ideológiák és megváltást ígérő politikai rendszerek nevében oly sokszor és oly ostoba önhiúsággal lenézett jelenségvilág tárul fel bennük. Nem a történelemről, hanem a történelem alatt arról

a gazdag és kifogyhatatlan színű és hangulatú jelenségvilágról szólnak, amit a filozófiában a Dasein szóval jelölnek. Az ittlétről. Mészöly az ittlét csodás mitológiáját írja nemcsak ebben a kötetében, hanem folyamatosan, évtizedek óta. A jelenségvilág végtelen változatosságát és szépségét mutatja be és modellálja a prózahang, a nyelvi szerkezet, a mondatrend tökéletességig vitt kidolgozásával. Írásaiban soha nem az esemény, soha nem az epikus történet volt fontos, mert a történetben és ami vele lényegében egyet jelent a történelemben tudni lehet, hogy végső soron mindig ugyanaz történik, valakit megölnek, valakit meggyilkolnak, valahol valami szörnyűség megy végbe. Ellenben a megtörténéshez vezető folyamat mozzanatai, részletei, tele vannak vággyal, szerelemmel, napfényel, tele vannak a létezés kifogyhatatlan változataival. Az ittlét, a Dasein csodáival. Mészöly ennek a preepikumnak az írója.

Albert Gábor *Sárkány és oktaéder* címmel első kötetének megjelenése óta, vagyis éppen negyedszázada írott elbeszéléseit válogatta együvé. Domokos Mátyás egy he-

lyen „olvasó írónak” nevezi Albert Gábort, de válogatott novelláit szerencsére nem irodalmi ihlet teremtette. Nagyjából három novellatípus változatai rajzolódnak ki a kötetben. A címadó elbeszélés hagyományos, időrendben, egyenes vonalban haladó anekdotikus történetmondás. A *Vesszőfutás* belső monológ, hol jelenetekre, kis epizódokra bomlanak az emlékezés önkényes láncolatában feltűnő események. Ennek a fajta elbeszélésnek legjobb darabja a *Húvös hajnalok* egészen rövid kis írás, de itt az emlékezésfolyam átvált abba a különös minőségbe, amit Bergson *durée*-nek nevezett. Itt összetömörül a múlt és egyetlen pillanatba sűríti az eseményeket. A harmadik típus legjobb példája a kötet záróelbeszélése, az *F. Miklós Oravicán*. Történelmi elbeszélés, a szabadságharc utáni időkben játszódik, de mentes minden aktualizáló zsurnalizmustól. Befelé bővíti köreit és a lelkivé, belsővé változott történelmet mutatja be. Szerencsésen elkerüli a zsurnalizmussal ellentétes oldalon leselkedő másik rossz végletet is: a túlzott artisztikumot. Az elbeszélés kiegyensúlyozottságát fokozza a finoman eldolgzott nyelvi felület, amely olyan, mint egy festmény alapozó rétege.

Helyreigazítás

A Vigilia 1991. februári számában megjelent egy velem készült beszélgetés. A beszélgetést magnetofonszalagon rögzítették és ennek leírásába sajnálatos hiba csúszott: nem felel meg a valóságnak, hogy kivégző osztag előtt álltam volna.

Budapest, 1991. június 4.

Godó Mihály

RÓNAY LÁSZLÓ

Egy hónap

A magyar emigráns irodalom lexikona első kötetét (A—G) kézbe véve, rácsodálkozva az összeállító Nagy Csaba valóban elképesztő munkájára, óhatatlanul azok a régi „szép idők” ötlöttek föl bennem, amikor szinte titokban, állandóan a vámhivatalra kacsingatva, az eltűnt küldeményeket, könyveket, folyóiratokat reklamálva olykor megfenyegettetve foglalkozhattunk csak az úgynevezett nyugati magyar irodalommal, de akkor is csak úgy, hogy bizonyos írók — ebben a kötetben Gábor Áron, a kiváló regényíró az egyikük — egyáltalán nem létezhettek, a nevüket sem írhattuk le. Egy sokat vitatott, történetileg még fel nem tárt irodalompolitikai elképzelés szégyene volt, hogy Márai Sándor nem lehetett része a magyar irodalomnak, hogy nagy nyilvánosság előtt „önsorsrontónak” nevezték, aki vele foglalkozott. Pedig egészen nyilvánvaló volt, hogy a nyugatnak, tengeren túlnak nevezett magyar irodalom létezik, más, mint az itthoni, s tömérdek dilettáns mellett jelentékeny költőket, prózaírókat, gondolkodókat bocsátott szárnyra, s az utóbbiakról magunk is sokat tanultunk, ha műveikhez hozzájuthattunk.

Az első ismertetési kísérletek, rendszerezések — *A magyar irodalom története 1945—1975* IV. kötetének összefoglaló fejezete, a Béládi Miklós, Pomogáts Béla és általam írt kézikönyv, az antológiák — nem szervezett, támogatott kutatáson alapultak, inkább partizán-tevékenységen, amelynek természetesen folytonos kockázata a tévedés, a pontatlanság, s ráadásul ezekben a művekben sem érvényesülhettek a valódi arányok, még csak az érték-szemponctok sem, annyira biztosították magukat a kiadók, nehogy bármi baj érje őket, nehogy olyan retorziók következzenek, amelyekben némelyik folyóirat szerkesztőjének volt része.

A most megjelent lexikon hatalmas lépést jelent, hiszen a rendkívüli gonddal

összegyűjtött adatai révén az elemző írók szerzői is megbízható fogódzóhoz juthatnak, arról nem szólva, hogy nélkülözhetetlen bibliográfiai adatok is segítik tevékenységüket (bár ezek válogatása érzésem szerint kissé szűkös).

Érdekes, kérdés persze, mi lesz vajon az úgynevezett nyugati irodalom sorsa. Meglehet, elérkezik majd az az idő, amikor a körülmények szerencsés alakulása által nem lesz szükség önálló folyóirataikra — melyeknek egy része már ma a hazatelepülés gondolatával foglalkozik —, s a hazai irodalom teljesítheti sokáig halogatott kötelességét: befogadja, megismerteti és hozzáférhetővé teszi a nyugati világban élő magyar írók alkotásait. Persze adódhatik más alternatíva is, erre azonban gondolni sem jó...

A lexikon a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete és a Petőfi Irodalmi Múzeum közös kiadásában jelent meg.

A sokat emlegetett, félbe-szerbe megvalósult rendszerváltás részben a különböző művészeti ágak képviselőinek köszönhető, akik a tiltások között is egyre többször hallatták protestáló, megújulást sürgető hangjukat. Ilyen központ alakult ki például a kecskeméti Forrás körül, amelynek alkotó gárdája értékes *antológiát* jelentetett meg. A színvonal eleve adott, hiszen Illyés Gyula és Csoóri Sándor is rendszeresen támogatták írásaikkal a lapot, mintegy jelezve, hogy szándékaikkal egyet értenek, otthon érzik magukat fiataljaik között. Ezért is szerepelnek a gyűjtemény élén Ilyés itt megjelent költeményei, s ezért zárhatja a válogatást Csoóri *Egy nomád értelmiségi* című esszéje, amely annak idején nem jelenhetett meg a lap hasábjain. Hadd ne soroljam, kik szerepelnek az antológiában! Talán nem is irodalmi anyaga fejezi ki legjobban a lap körének törekvéseit, bár a névsor tiszteletet parancsol. Mégis fontosabb és sok mindent megsejtethet az a

jó néhány szociográfiai jellegű írás, melyek egy része annak idején vihart kavart, mára inkább történelmi érdekesség, híradás egy olyan világról, amely mindent megtett azért, hogy eltüntessen jelentős személyiségeket, megsemmisítsen hagyományokat, tagadjon fontos értékeket. Akik ezeket tudatosan élesztették vagy ébren tartották, ma is megérdemlik a tisztelgő főhajtást. (Kecskemét)

Jáki Szaniszló: *Erre a sziklára* című kötetét az Ecclesia adta ki. Hallatlanul érdekes, elgondolkodtató könyv. A pápai tévedhetetlenséggel foglalkozik, ezzel a sokat támadott és sokat vitatott dogmával, melynek szentírási igazolásait leleményesen, hatalmas anyag birtokában elemzi a szerző. A magyar olvasó számára az is izgalmas, hogy ezek a fejtegetések olyan környezetben íródtak, amelyben szinte alapvető a „kétkedés”, az értékek relativizmusának tudata. Ennek következtében napirenden vannak az egyház és az egyháziak elleni ironikus vagy éppen rosszindulatú támadások, és senki sem lepődik meg azon, ha a különféle szerzőkből teljességgel hiányzik a tekintélytisztelő. Más modellben, más kihívások között él itt az egyház, s ebben a közegben a „tant” védelmezőnek még sokkal több ellenvetésre kell felkészülnie, s számot kell vetnie a „közeggel” is, amely egyáltalán nem rokonszenvező. Ennek tudatában különösen fontosnak érezzük Jáki Szaniszló válogatását a hazai olvasó is megérti, miért oly fontosak a kötet vitatkozó, cáfoló, szellemes jegyzetei. (A fordítás Jáki Zénó és Schilly Jenő munkája.)

Rákosi Viktor: *Elnémult harangok* című, hajdan rendkívül népszerű regényét a Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya jelentette meg újra. A *Korhadt fakeresztek* és az *Elnémult harangok* valaha hozzátartoztak az irodalmi alapismeretekhez, és — sajnos — a nemzeti tudatnak is

formálói voltak. Vajmi csekély lelkesedést kelthet azonban a mai olvasóban, ha az „oláhok” elnevezést olvassa kinyomtatva még akkor is ha némi sejtelve van arról, hogy hajdanán politikusaink is rezzenéstelenül és lekicsinylően éltek ezzel a kifejezéssel. Amikor a fel-fellángoló nemzeti-ségi ellentétek a megbékélés és egymás alaposabb megismerésének szükségességét igazolják, nem árt emlékeztetünkbe idéznünk, hogy a meg nem értés, ellenségeskedés kialakulásában része volt a korszak magyar politikájának is, amely mit sem tett azért, hogy hazánk érdekeit nemzetközi szinten igazolja, mert képtelen volt a perspektívikus gondolkodásra. Ebben a közegben Rákosi Viktor fontos szerző volt. Ma inkább történelmi figyelemre méltó. Csak az vigasztalhat bennünket, hogy a magyar nemzeti tudat alakításában nemcsak neki volt része, s nemcsak az övéihez hasonló műveknek, hanem a megértést szorgalmazó Adynak és a népek közösségét, hagyományvilágát tisztelőben tartó Bartóknak és Kodálynak is.

Farkas Eleonóra: *Az ifjak hitével* (Szent Maximilian Kiadó, Miskolc) című verseskötetét nehéz meghatottság nélkül olvasni, hiszen — amint a szerző önvallomásából kiderül — súlyos mozgássérült, mindennapjait tolokocsiban tölti. Mindez persze szomorú élettrajzi tény, s nem adhat menlevelet a verseknek. De ezek a versek megérdemlik a méltányoló figyelmet. Aki írta őket, célt lát és azt mutat. Néha kissé szégyenkezik is az olvasó: miért csügged apró-cseprő bajai miatt, amikor valaki, akit tényleg kereszthordozásra készítetett sorsa, ennyi optimizmussal, ennyi alázattal, derűvel tudja szemlélni és szemléltetni a látható és a láthatatlan világot. Elgondolkodtam a két verssorán: „Az elmúlás véges hatalma, az Égre írva végtelen”. Aki így lát, így képes kifejezni magát, attól nem lehet elvitatni a költői tehetséget.

Zene

Szenvtelenül

Miért hegedül az ember? Mindenekelőtt azért, mert létrehozta a hangszeret, bebizonyítva, hogy pár ezredév alatt milyen tiszta, szimmetrikus, egyenesek és egymásnak felelő karcsú ívek által meghatározott formát tudott létrehozni abból a lomha és otromba tárgyból, amelyet egy kivájt fátörzsre feszített négy madzag képezett. Meg azért, mert ez a cremonaiak által tökéletesre formált és a lehető legkevesbé gépies hangszer lehetőséget ad neki arra, hogy megmutassa, tehetségével és szorgalmával, évek, évtizedek munkájával milyen könnyeddé és gyorsá képezte ki ujjait, milyen finommá és lazává csuklóját, egyáltalán: mennyire ura kezének. És persze azért is, mert így kerülhet legközvetlenebbül kapcsolatba történelmének egyik legnagyobbjával, a ma Wolfgang Amadeus Mozartnak nevezettel, aki tinédzser korának vége felé néhány hónap alatt öt hegedűversenyt írt.

A Liszt Ferenc Kamarazenekar Pauk György és Rolla János szólójával vette lemezre Mozart hegedűre és zenekarra írott műveit, a hegedűversenyek mellett a korai, kéthegeđűs Concertonét, az Esz-dúr Sinfonia concertantét, két Rondót és egy Adagiót. Kár, hogy kihagytak egy ilyen óriási lehetőséget.

Mert ez bizony lehetőség volt, és nem abban az értelemben, hogy az előadóknak egyáltalán alkalmuk adódott elkészíteni a fólvételt, hanem azért, mert meg van bennük a képesség és tudás, hogy egy egészen kivételes színvonalú lemezalbumot hozzanak létre. Talán legjobban a Sinfonia concertante lassú tétele bizonyítja ezt, a zenekar fölött összefonódó, felelő, szerelmes táncot járó, szétváló és egymásra találó pompás hegedű- és brácsahang. Pauk is, Rolla is nagyszerű hegedűs, a

Liszt Ferenc Kamarazenekar pedig a világ egyik legjobb ilyen jellegű társulata, egyéni hangú alkalmi kiegészítővel is rendkívül jól összeszokott zenekar. Ezen a fólvételen azonban szinte végig kicsit fáradtan, rutinszerűen, megkockáztatom: unottan muzsikálnak. Igaz, hogy rengeteget dolgoznak, hogy Magyarországon szinte egyedül ők tartanak valamiféle, gyakran igen magas zenekari színvonalat, hogy ők azok, akiket odamutathatunk a világnak: lám, nálunk is tudják, hogyan kell két tucatnyi embernek együtt zenélni — mégis, ha ők nem hiszik el, hogy nincs fontosabb dolog annál, mint egy versenymű kíséretét szellemesen, feszesen és ihletetten előadni, aligha lesz olyan hallgató, aki ezt elhiszi nekik. Hasonlóan hiányzik az ihletettség Pauk Györgyből is. Szépen, ha nem is mindig egészen tisztán, viszont okosan, átgondoltan és nagyon fölkészülten játszik, de mindez kevés. A zenére nem áll az, hogy „jót s jól”. Mozart nem pusztán „jó” zeneszerző, és nem elegendő csupán eljátszani azt, amit leírt. Az előadónak nem elég csak maga fölött ellenőrzést gyakorolnia, hanem engednie kell, hogy a szerző is elragadja. Természetesen nem lehet Mozartot tébolyodottan játszani, de ennyire mereven sem. Az A-dúr koncert utolsó tétele csak száraz ujjgyakorlat, vagy üres hatásvadászat, ha a szólista hidegvérrel, kopogósan, és nem *grazioso* játszik. Ugyanígy elfogadhatatlan, ha a B-dúr versenymű lassú tétele bevezetőjében az eszköztelenségben is kifinomult, áttört, óvatosan egyensúlyban tartott szólamok helyett olyan zavarodott, tétova tapogatózás szólal meg, mint ezen a lemezen.

Hiszen azért is hegedülhet az ember, mert ez a foglalkozása. Csak ezért nem érdemes.

Fáy Miklós

Film

Vallás és vallomás — Mindörökké...

A magyar dokumentumfilm a nyolcvanas évek második felében a történelmi félmúlt és a politikai jelen feltárásával a nemzet lelkiimeretévé vált. Ember Judit, a Gulyás-testvérek és Sára Sándor munkái feltártak, lelepleztek, megőriztek: a rettegésbe burkolózó múlt eseményei felé törtek utat, művészi tevékenységük politikai kockázatvállalással párosult, sokszor az utolsó pillanatban rögzítették az élők emlékezetét. A képi kifejezés esztétikai megformáltságát ezekben a filmekben a mozgókép *hite*le biztosította. Nem annyira a módszer, mint inkább a külső körülmények megváltozásának következménye, hogy e látás- és ábrázolásmód mint *film* elveszítette létjogosultságát. A tényeket, emlékeket bemutató hitelesség szerepét átvette (mert átvehette) a televízió és a publicisztika. A dokumentumfilmtől ma már nemcsak feltárást, leleplezést és megőризést várunk, az igazság archiválását; hanem a feltárás, leleplezés, megőrizés alkotói megformálását, az igaz látvány mellett igaz látást is, az archiválás igazságát.

Tölgyesi Agnes ebben a szellemben fogott hozzá a magyarországi szerzetesnők és szerzetesek e századi történetének feldolgozásához. Sokáig elhallgatott, illetve meghamisított tényekről kellett szólnia, még élő szemtanúkat és meghurcoltakat kellett a kamera elé ültetnie — mindezt egy olyan „szövegkörnyezetben”, amikor a tények megismerésének nincs akadálya, amikor témaválasztása nem minősül politikai tettetnek, amikor filmje köre nem von titkos aurát a tiltás veszélye. Nem akarom azt mondani, hogy a „könnyebb”, „szabadabb” helyzet valójában, főképp az érdeklődés felkeltése szempontjából, nehezebb körülményeket teremt az alkotó számára; az azonban kétségtelen, hogy a kilencvenes évekre megváltozott a korábbi dokumentumfilmes szemléletmód helyzete, s

Tölgyesi Ágnes alkalmazkodott ehhez a változáshoz.

Már a magyar apácák 1945 utáni sorsát feltáró *Evilágból* című film igyekezett háttérbe szorítani a politikatörténetet, s a hangsúlyt egy-egy személyiség és lélek önmagát őrző küzdelmére helyezte. A legemlékezetesebb képsorok az ebédelő vagy hógolyózó nővérek bemutatásával az egymásra találás, a közös élet, az Istenhez tartozás örömét tudták megszólaltatni. Hasonló bensőségességre törekszik a férfirendek történetét bemutató folytatás, a *Mindörökké* című is. A két világháború közötti időszak egyházi eseményeit és az ötvenes évek pereit felvillantó archiv képsorok nem tolnakodnak a vallomások elé; a film számára csupán ürügy a beszélgetésekhez a történelem újabb, a szerzetesek számára reményt adó fordulata. Talán ezért is lesz az emlékezések vezérfonala a hit megvalósítása, a liturgia, amely mint „égi esztétika” a *Mindörökké* művészi kifejezésének meghatározó részévé válik. Az emlékezők sem elsősorban a történelem komor tényeiről, hanem lélekmentésük és az újrakezdés nehéz és derűs perceiről szólnak. Az üldöztetés nem panaszra, hanem köszönetre indítja őket: szerzeteslétük számára a tökéletességet jelentette a börtönök vagy munkatáborok világa. A legradikálisabb kritikánál is súlyosabb elmarasztalás egy világi hatalom számára, ha egyszerűen semmibe veszik.

A szerzetesrendek helyzetének történeti elemzéséről a lelkiségre kerül a hangsúly a *Mindörökké...* című filmben. A rendezőnő így joggal szólaltatott meg novíciusokat is, akik nem a *történelmi múlt*hoz képest, hanem a *jelenben* határozzák meg hivatásukat Isten és önmaguk előtt. S a szerzetesség „történetiségéről” — a történelem tényeivel szemben — többet mondanak a vallásos lelkek vallomásai.

Gelencsér Gábor